

Ref 42

Vid prövning av rätt till premiepension till efterlevande har det förhållandet att pensionsspararen ett år före dödsfallet av hälsoskäl flyttat till ett äldreboende inte ansetts innebära att samboförhållandet mellan pensionspararen och den efterlevande har upphört.

2 kap. 13 §, 89 kap. 3 §, 91 kap. 2–4 och 6–9 §§ socialförsäkringsbalken, 1 § sambolagen (2003:376)

Högsta förvaltningsdomstolen meddelade den 24 juni 2021 följande dom (mål nr 2752-20).

Bakgrund

1. Det här målet gäller om en person har rätt till s.k. premiepension till efterlevande. För att sätta in frågan i sitt sammanhang lämnas först en översiktlig beskrivning av hur den statliga allmänna ålderspensionen är uppbyggd.

2. Den allmänna ålderspensionen som kommer från staten och som administreras av Pensionsmyndigheten består av inkomstpension och premiepension som båda är inkomstgrundade. Det finns även delar inom den allmänna pensionen som beror på andra förhållanden, bl.a. på när en person är född. Det allmänna statliga pensionssystemet är ett fristående avgiftsbestämt system där pensionerna är kopplade till inbetalda avgifter för individens s.k. pensionsrätter. Det är individens samlade pensionsrätter som bestämmer storleken på pensionen.

3. Den inkomstgrundade pensionen innebär att en persons pensionsgrundande inkomst fastställs varje år. Den pensionsgrundande inkomsten utgörs av lön och andra skattepliktiga ersättningar. Baserat på den pensionsgrundande inkomsten beräknas pensionsrätterna och registreras av Pensionsmyndigheten på en persons pensionskonton. Den största delen av de intjänande pensionsmedlen går till inkomstpensionen. En resterande mindre del går till premiepensionen.

4. Premiepensionen är den del av den allmänna pensionen där intjänade medel placeras i fonder. Pensionsspararen har möjlighet att själv bestämma om förvaltningen av de medel som fonderas för hans eller hennes räkning. Görs inget eget val administreras förvaltningen av staten. Oavsett hur förvaltningen sker så är premiepensionens storlek beroende av värdeutvecklingen på de fonderade

medlen. Pensionsmyndighetens verksamhet i fråga om premiepension bedrivs enligt försäkringsmässiga principer.

5. Premiepension börjar betalas ut efter ansökan hos Pensionsmyndigheten. Hur stora utbetalningar som en person får beror på hur mycket det finns sparad på premiepensionskontot och på personens ålder. När personen dör upphör pensionsutbetalningarna. Det som finns kvar på pensionskontona fördelas då ut i form av s.k. arvsvinster till det övriga försäkringskollektivet.

6. I samband med att en person för första gången ansöker om uttag av premiepension kan ett efterlevandeskydd tecknas för make eller sambo. Efterlevandeskyddet innebär att om pensionsspararen dör innan maken eller sambon dör, så kommer maken eller sambon att få pensionsspararens premiepension utbetald till sig under resten av sitt liv (premiepension till efterlevande).

7. När en pensionssparare väljer att teckna efterlevandeskydd omvandlas premiepensionen till en försäkring som gäller för två personer och som beräknas utifrån både pensionsspararens och makens eller sambons ålder. Det innebär att utbetalningarna från premiepensionen blir lägre. Dels därför att pengarna på premiepensionskontot också ska räcka till maken eller sambon, dels därför att tilldelningen av arvsvinster blir lägre med efterlevandeskydd. Kostnaden för efterlevandeskyddet bärs således av de pensionssparare som väljer att teckna skyddet.

8. Som villkor för att teckna ett efterlevandeskydd till förmån för en sambo gäller att pensionsspararen och sambon vid ansökningstillfället båda är ogifta, är sambo med varandra och har eller har haft barn tillsammans.

9. Det går inte att ångra sig och i efterhand ta bort ett efterlevandeskydd och om maken eller sambon dör före pensionsspararen så fortsätter utbetalningarna på samma sätt som tidigare. Det är bara om pensionsspararen skiljer sig eller separerar från sin sambo som premiepensionen kan räknas om och utbetalningarna höjas.

10. Efterlevandeskyddet gäller bara om pensionsspararen vid sin död var gift eller sambo med den person som han eller hon var gift eller sambo med vid tecknandet av skyddet, dvs. vid dödsfallet måste pensionsspararen vara gift eller sambo med samma person som han eller hon var gift eller sambo med vid ansökningstillfället.

11. J.E. hade tecknat ett efterlevandeskydd för sin premiepension med E.B. som medförsäkrad. De hade varit sambor sedan början av 1980-talet och hade ett gemensamt barn. När J.E. avled hade han på grund av sjukdom bott på ett äldreboende under ca ett års tid.

12. J.E. uppbar allmän ålderspension som sammanboende. E.B. fick däremot sådan pension som ensamstående eftersom hon i sin ansökan om ålderspension, som gavs in under den tid då J.E. bodde på äldreboendet, inte hade angett att hon var sambo.

13. Vid J.E:s död beslutade Pensionsmyndigheten att E.B. inte skulle få premiepension till efterlevande. Enligt folkbokföringen var E.B. och J.E. då folkbokförda på skilda adresser. De skilda folkbokföringsadresserna talade enligt Pensionsmyndigheten för att de inte var sambor. E.B. hade visserligen uppgett att hon hade vårdat J.E. i det gemensamma hemmet fram till det att han flyttade till äldreboendet, att hon fortfarande bodde kvar där, att hon varit god man för honom och att hon hade tillbringat en stor del av sin tid tillsammans med honom på äldreboendet. Enligt Pensionsmyndigheten hade E.B. emellertid inte gjort sannolikt att hon och J.E. var sambor vid dödsfallet.

14. E.B. överklagade beslutet till Förvaltningsrätten i Göteborg. Förvaltningsrätten, som ansåg att samboförhållandet inte kunde anses ha upphört, upphävde Pensionsmyndighetens beslut och förklarade att E.B. hade rätt till premiepension till efterlevande. Enligt förvaltningsrätten ankom det på Pensionsmyndigheten att vidta de åtgärder som föranleddes av förvaltningsrättens dom.

15. Pensionsmyndigheten överklagade domen till Kammarrätten i Göteborg som avslog överklagandet. I likhet med förvaltningsrätten ansåg kammarrätten att samboförhållandet inte kunde anses ha upphört, trots att E.B. och J.E. vid dödsfallet hade olika folkbokföringsadresser. Att E.B. i sin ansökan om allmän ålderspension inte hade uppgett att hon var sambo förändrade inte den bedömningen.

Yrkanden m.m.

16. *Pensionsmyndigheten* yrkar att Högsta förvaltningsdomstolen ska undanröja förvaltningsrättens och kammarrättens domar samt fastställa Pensionsmyndighetens beslut. Myndigheten anför följande. Det är ostridigt att J.E:s flytt från den gemensamma bostaden till ett äldreboende innebar ett ofrivilligt särboende som var föranlett av hans hälsotillstånd. Frågan är dock om E.B:s och hans gemensamma avsikt att samboförhållandet skulle bestå väger tyngre än det förhållandet att de vid dödsfallet inte bodde tillsammans. Frågan är också vilken betydelse det har att E.B. i sin ansökan om allmän ålderspension inte uppgav att hon var sambo.

17. *E.B.* anser att överklagandet ska avslås.

Skälen för avgörandet*Frågan i målet*

18. Frågan i målet är om, vid en prövning av rätten till premiepension till efterlevande, ett samboförhållande ska anses ha upphört eller inte.

Rättslig reglering m.m.

19. Av 89 kap. 3 § socialförsäkringsbalken framgår att efterlevandeskydd i form av premiepension, efter ansökan av pensionsspararen hos Pensionsmyndigheten, kan meddelas som efterlevandeskydd under pensionstiden. Närmare bestämmelser om sådant efterlevandeskydd finns i 91 kap.

20. Enligt 91 kap. 2 § innebär efterlevandeskydd under pensionstiden att det vid pensionsspararens död till hans eller hennes efterlevande make eller sambo betalas ut livsvarig premiepension till efterlevande. En ansökan om efterlevandeskydd ska enligt 3 § första stycket göras samtidigt med att pensionsspararen första gången begär att få ut premiepension.

21. Av 4 § framgår beträffande rätten att teckna efterlevandeskydd att sådant skydd ska meddelas om pensionsspararen är gift eller är ogift men sambo med någon som är ogift och som spararen tidigare har varit gift med eller har eller har haft barn med. Enligt 5 § första stycket gäller efterlevandeskyddet bara om pensionsspararen vid sin död var gift eller sambo med den person med vilken han eller hon var gift eller sambo vid ansökan om skyddet.

22. Omfattningen av efterlevandeskyddet ska enligt 6 § första stycket beräknas med utgångspunkt i tillgodohavandet på pensionsspararens premiepensionskonto. Pensionsspararens egen premiepension ska då räknas om. I andra stycket samma paragraf anges att beräkningarna ska göras så att pensionsspararens egen premiepension och premiepensionen till efterlevande blir lika stora när samma andel av pensionen tas ut.

23. Av 7 § första stycket framgår att efterlevandeskyddet börjar gälla vid ingången av den första månad för vilken premiepension ska lämnas till pensionsspararen. Om äktenskapet eller samboförhållandet upplöses på annat sätt än genom dödsfall, ska Pensionsmyndigheten enligt 8 § på begäran av pensionsspararen räkna om försäkringen till att gälla bara på spararens liv.

24. Enligt 9 § lämnas premiepension till efterlevande vid förordnande om efterlevandeskydd under pensionstiden endast till efterlevande make eller sådan sambo som avses i 4 §.

25. I 2 kap. 13 § anges att vad som avses med sambor framgår av 1 § sambolagen (2003:376).

26. Av 1 § första stycket sambolagen framgår att med sambor avses två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll. När det i lag eller annan författning talas om sambor avses enligt andra stycket därmed sambor enligt första stycket.

Högsta förvaltningsdomstolens bedömning

27. För att en person ska ha rätt till premiepension till efterlevande krävs alltså, såvitt är aktuellt i målet, att pensionsspararen och den efterlevande var sambor såväl vid tecknandet av efterlevandeskyddet som vid pensionsspararens död.

28. Pensionsmyndigheten har utgått från att det krävs att två ogifta personer bor tillsammans på samma folkbokföringsadress för att de ska anses vara sambor. En förutsättning för rätten till efterlevandeskydd är då att paret fortfarande lever tillsammans i en gemensam bostad vid tidpunkten för pensionsspararens död.

29. Vid bedömningen av om ett samboförhållande ska anses bestå vid en pensionssparares död måste enligt Högsta förvaltningsdomstolens mening syftet med och konstruktionen av efterlevandeskyddet beaktas. Efterlevandeskyddet syftar till att den efterlevande maken eller sambon ska få en viss ekonomisk trygghet genom att uppbära den avlidne pensionsspararens premiepension under den efterlevandes livstid. Efterlevandeskyddet har karaktär av livförsäkring och grundas på egna ”inbetalningar” i form av lägre utbetalningar under pensionstiden.

30. Premiepensionens efterlevandeskydd bekostas alltså av pensionsspararen själv och är frivilligt att teckna. Däremot kan det inte återkallas eller flyttas över på en ny make eller sambo. Vid skilsmässa eller om ett sammanboende par separerar kan dock pensionsspararen begära att premiepensionen räknas om så att utbetalningarna till pensionsspararen höjs.

31. Efterlevandeskyddets syfte och konstruktion talar enligt Högsta förvaltningsdomstolens mening klart för att enbart boendeförhållandena inte kan vara utslagsgivande vid bedömningen av om ett samboförhållande ska anses ha upphört eller inte. Anledningen till att paret vid tidpunkten för dödsfallet inte bodde i samma bostad måste också kunna beaktas liksom parternas avsikter.

32. Av utredningen i målet framgår att E.B. och J.E. stadigvarande har bott tillsammans i ett gemensamt hushåll under många år. Ett år före sin död flyttade J.E. av hälsoskäl till ett äldreboende

men han och E.B. fortsatte att ha en personlig och ekonomisk gemenskap fram till dödsfallet.

33. E.B. har visserligen i sin ansökan om allmän ålderspension inte uppgett att hon var sambo. Hon har förklarat detta med att hon uppfattade att frågan gällde om hon delade bostad med någon, vilket hon inte gjorde vid ansökningstillfället. De uppgifter som hon lämnade vid den ansökningen kan därför inte tas till intäkt för att hennes uppfattning var att samboförhållandet hade upphört. Inte heller i övrigt har det kommit fram något annat än att E.B. och J.E. ansåg att samboförhållandet bestod trots flytten till äldreboendet.

34. Enligt Högsta förvaltningsdomstolens mening väger E.B:s och J.E:s gemensamma avsikt att samboförhållandet skulle bestå tyngre än det förhållandet att de vid dödsfallet inte bodde i samma bostad. E.B. ska därför vid tillämpningen av reglerna om efterlevandeskydd under pensionstiden anses ha varit sambo med J.E. vid hans död. Hon har därmed rätt till premiepension till efterlevande. Överklagandet ska därför avslås.

Högsta förvaltningsdomstolens avgörande

Högsta förvaltningsdomstolen avslår överklagandet.

I avgörandet deltog justitieråden *Jermsten*, *Ståhl* (*skiljaktig*), *Svahn Starrsjö* (*skiljaktig*), *Rosén Andersson* och *Anderson*. Föredragande var justitiesekreteraren Maria Uddenfeldt.

Justitieråden *Ståhl* och *Svahn Starrsjö* var skiljaktiga beträffande motiveringen och anförde följande.

1. Det som ska bedömas i målet är alltså om E.B. och J.E. vid tillämpningen av reglerna om efterlevandeskydd under pensionstiden ska anses ha varit sambor vid J.E:s död eller om samboförhållandet då hade upphört.

2. Enligt vår mening bör den bedömningen göras med utgångspunkt i sambolagens reglering om när ett samboförhållande föreligger respektive har upphört.

3. Visserligen är det endast definitionen av vad som avses med sambor i 1 § första stycket sambolagen som har getts allmän räckvidd och som därmed är direkt tillämplig även vid bedömningen av om ett samboförhållande föreligger enligt socialförsäkringsbalken (se 1 § andra stycket sambolagen och 2 kap. 13 § socialförsäkringsbalken). Vi anser emellertid att det i och med detta ligger nära till hands att vid tillämpningen av balken hämta ledning även i sambolagens bestämmelser om när ett samboförhållande upphör (jfr prop. 2002/03:80 s. 29 och 45). Därvid

måste dock beaktas att syftet med balkens olika regleringar varierar vilket kan påverka hur bedömningen av om ett samboförhållande har upphört ska göras.

4. Enligt 2 § första stycket sambolagen upphör ett samboförhållande om samborna flyttar isär. I förarbetena till den bestämmelsen uttalas följande. Det kan i vissa fall diskuteras om sambor har flyttat isär eller inte, t.ex. om den ena parten vistas på sjukhus eller annan vårdinrättning. I en sådan situation får samboförhållandet i princip anses bestå om parterna inte har avsett något annat. Även i en del andra situationer bör hänsyn kunna tas till parternas avsikter, t.ex. om samborna under en tid vistas på olika håll till följd av att en av dem i sitt arbete har fått en placering på annan ort (a. prop. s. 46).

5. Regleringen i sambolagen innebär således att enbart boendeförhållandena inte är utslagsgivande vid bedömningen av om ett samboförhållande ska anses ha upphört eller inte. Anledningen till att ett par inte längre bor i samma bostad bör också beaktas liksom parternas avsikter.

6. Att bedömningen av om ett samboförhållande ska anses ha upphört ska göras på detta sätt motsägs vidare inte av syftet bakom regleringen om efterlevandeskydd. Som utvecklas närmare i majoritetens domskäl (se punkterna 29–31) talar tvärtom efterlevandeskyddets syfte och konstruktion klart för att dessa förhållanden ska beaktas vid bedömningen.

7. När det gäller frågan om E.B. vid tillämpningen av reglerna om efterlevandeskydd under pensionstiden ska anses ha varit sambo med J.E. vid hans död gör vi samma bedömning som majoriteten.

Förvaltningsrätten i Göteborg (2020-01-29, ordförande Hansson):

Frågan i målet är om E.B. har rätt till premiepension till efterlevande. Avgörande för bedömningen är om J.E:s och E.B:s samboförhållande alltjämt kan anses ha bestått vid tidpunkten för hans dödsfall i maj 2018 trots J.E:s flytt till äldreboende i april 2017.

Efterlevandeskydd för pensionsspararen ska meddelas om pensions-spararen är ogift men sambo med någon som är ogift och som spararen tidigare har varit gift med eller har eller har haft barn med. Efterlevandeskyddet gäller bara om pensionsspararen vid sin död var gift eller sambo med den person med vilken han eller hon var gift eller sambo med vid ansökan om skyddet (91 kap. 4–5 §§ socialförsäkringsbalken, SFB).

Av 2 kap. 13 § SFB följer att vad som avses med sambor framgår av 1 § sambolagen. Av 1 § sambolagen framgår att med sambor avses två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll. Ett samboförhållande upphör enligt 2 § samma lag när samborna flyttar isär.

Även om socialförsäkringsbalken inte uttryckligen hänvisar till 2 § sambolagen finns skäl att hämta ledning från vad som föreskrivs i sambolagen vid bedömningen av om ett samboförhållande upphört vid tillämpning av bestämmelserna om efterlevandeskydd enligt socialförsäkringsbalken (se prop. 2002/03:80 s. 29 och 45).

När tvist uppkommer om ett samboende föreligger eller inte bör de faktiska förhållanden som råder eller har rätt i allmänhet vara avgörande. I förarbetena konstateras att det i vissa fall kan diskuteras om sambor har flyttat isär eller inte i ett fall där den ena parten vistas på sjukhus eller annan vårdinrättning. I en sådan situation får samboförhållandet i princip anses bestå såvida parterna inte har avsett något annat (se prop. 2002/03:80 s. 46). Även i praxis uttalas att ett ofrivilligt särboende till följd av att ena parten är inlagd på sjukhus eller annan vårdinrättning i och för sig inte innebär att samboförhållandet ska anses ha upphört, såvitt inte parterna har avsett något annat (jfr Högsta domstolens avgörande NJA 1994 s. 61 och Svea hovrätts avgörande RH 1997:98).

Av utredningen framgår bl.a. följande. E.B. och J.E. hade ett förhållande från 1982 fram till J.E:s död i maj 2018. J.E. flyttade från parets gemensamma bostad till ett äldreboende i april 2017 med anledning av hans hälsotillstånd. De har ett gemensamt barn. Trots J.E:s flytt till äldreboendet har han och E.B. haft fortsatt ekonomisk och personlig gemenskap. Det framgår vidare av utredningen att E.B. var förordnad som god man och att J.E. testamenterade hälften av sin kvarlåtenskap, bl.a. deras gemensamma bostad, till E.B.

Förvaltningsrätten anser att vid långvarig vård utanför hemmet måste de faktiska förhållandena och anledning till separationen vara avgörande för bedömningen av om ett samboförhållande föreligger. Parternas avsikt, förekomsten av gemensamt hem samt den ekonomiska och personliga gemenskapen bör ha stor betydelse vid bedömningen. Det är ostridigt att J.E:s flytt från den gemensamma bostaden till äldreboendet innebar ett ofrivilligt särboende som var föranledd av hans hälsotillstånd. Det har inte kommit fram att någon av dem har uttryckt någon vilja eller avsikt att samboförhållandet skulle upphöra. Sammantaget bedömer förvaltningsrätten att J.E:s och E.B:s samboförhållande inte kan anses ha upphört, trots att de hade olika folkbokföringsadresser vid hans dödsfall. E.B. har därför rätt till efterlevandeskydd och hennes överklagande ska således bifallas.

– Förvaltningsrätten upphäver Pensionsmyndighetens beslut och förklarar att E.B. har rätt till premiepension med efterlevandeskydd. Det ankommer på Pensionsmyndigheten att vida de åtgärder som föranleds av denna dom.

Kammarrätten i Göteborg (2020-04-08, *Ståhl, Dunnington och Andréasson*):

Efterlevandeskydd enligt 91 kap. socialförsäkringsbalken, SFB, kan tecknas till förmån för efterlevande make eller sambo. Skyddet innebär att pensionsspararens pension räknas om till att gälla på både pensionsspararens eget och hans eller hennes makes eller sambos liv. Pensions-

spararens egen ålderspension sänks så mycket som behövs för att tillgodohavandet på premiepensionskontot ska räcka under bådars livstid (jfr prop. 1997/98:151 s. 431). Om äktenskapet eller samboförhållandet upplöses på annat sätt än genom dödsfall ska Pensionsmyndigheten på begäran av pensionsspararen räkna om försäkringen till att gälla bara på spararens liv. Efterlevandeskyddet gäller bara om pensionsspararen vid sin död var gift eller sambo med den person vilken han eller hon var gift eller sambo med vid ansökan om skyddet.

Av 2 kap. 13 § SFB följer att vad som avses med sambor framgår av 1 § sambolagen. Enligt den bestämmelsen avses med sambor två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll. Ett samboförhållande upphör enligt 2 § samma lag om samborna flyttar isär.

I förarbetena till regleringen i 2 § sambolagen om samboförhållandes upphörande framhålls att det många gånger torde bli naturligt att hämta ledning från vad som föreskrivs i sambolagen i detta hänseende även när det gäller samboförhållanden utanför sambolagens tillämpningsområde. Omständigheterna i de enskilda fallen kan dock i dessa fall variera avsevärt, och reglerna har olika syften (prop. 2002/03:80 s. 29).

Även om socialförsäkringsbalken inte uttryckligen hänvisar till 2 § sambolagen är det enligt kammarrätten naturligt att hämta ledning från vad som föreskrivs i bestämmelsen vid tillämpning av regleringen om efterlevandeskydd. Med hänsyn till efterlevandeskyddets syfte och utformning anser kammarrätten i likhet med förvaltningsrätten att J.E:s och E.B:s samboförhållande inte kan anses ha upphört trots att de vid dödsfallet hade olika folkbokföringsadresser. Att E.B. i sin ansökan om allmän ålderspension inte uppgett att hon var sambo är enligt kammarrättens mening inte av så avgörande betydelse att det förändrar bedömningen. Överklagandet ska därför avslås.

– Kammarrätten avslår överklagandet.